

LIETUVOS

**8(17)
2008**

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY**

LIH
LEIDVYKLA

VILNIUS 2008

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
École des Hautes Études en Sciences Sociales
Lundo universitetas

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Vilniaus pedagoginis universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

tel.: + 370 5 2629410
faks: +370 5 2611433
el. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytytis Čiubrinskas).....	5
<i>Foreword</i> (Vytytis Čiubrinskas)	8

Straipsniai / Articles

Christian Giordano

Disputed Historical Memories in East Europe and Southeast Asia: Representations, Symbols and Social Practices.....	11
Ginčijamos istorinės atmintys Rytų Europoje ir Pietryčių Azijoje: reprezentacijos, simboliai ir socialinės praktikos. Santrauka	27

Irena Šutinienė

Socialinė atmintis ir šiuolaikinė lietuvių tautinė tapatybė	31
Social Memory and Contemporary Lithuanian National Identity. Summary.....	54

Darius Daukšas

Pase įrašytoji tapatybė: Lietuvos lenkų etninio/nacionalinio tapatumo trajektorijos	57
Identity Inscribed in the Passport: the Trajectories of Ethnic/national Identity of Lithuanian Poles. Summary.....	72

Žilvytis Šaknys, Daiva Lapinskaitė

Lietuvos karaimai: etninis ir konfesinis tapatumas XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje.....	73
Lithuanian Karaims: Ethnic and Confessional Identity in the Late Twentieth – Early Twenty-First Century. Summary.....	93

John Helsloot

Valentino dienos triumfas Nyderlanduose – po penkiasdešimties metų.....	97
The Triumph of Valentine's Day in the Netherlands – after Fifty Years. Summary.....	114

Rasa Paukštytė-Šaknienė, Irma Šidiškienė

Naujų etnografinių lauko tyrimo būdų paieška: apklausa dviese.....	117
A Search for New Ways of Ethnographic Fieldwork: An Inquiry Conducted by Two Persons. Summary.....	135

Valdemaras Klumbys

Lietuvos kultūrinis elitas sovietmečiu: tarp pasipriešinimo ir prisitaikymo....	139
Soviet Lithuanian Cultural Elite: between Resistance and Compliance. Summary.....	159

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Kristina Šliavaitė. From Pioneers to Target Group: Social Change, Ethnicity and Memory in a Lithuanian Nuclear Power Plant Community (<i>Neringa Klumbytė</i>)....	163

Defining Region: Socio-cultural Anthropology and Interdisciplinary Perspectives 1–2. Acta Historica Universitatis Klaipedensis 12–13. Studia Anthropologica 1–2 (<i>Žilvytis Šaknys</i>).....	168
Re-inventing the Nation. Multidisciplinary Perspectives on the Construction of Latvian National Identity. Lindqvist M. (ed.) (<i>Darius Daukšas</i>)	173
Baltic Postcolonialism. Kelertas V. (ed.) (<i>Gediminas Lancauskas</i>)	175
Torbjorn Friberg. Diagnosing Burn-Out. An Anthropological Study of a Social Concept in Sweden (<i>Vieda Skultans</i>).....	178

Konferencijos / Conferences

Tarptautinė konferencija „Antropologija, etnografija ir biotechnologija“ (<i>Jeanette Edwards, Auksuolė Čepaitienė</i>).....	179
Antropologija, kultūra ir kritinės problemos Amerikos antropologijos asociacijos konferencijoje (<i>Neringa Klumbytė</i>).....	183

Tyrinėjimų projektai ir programos / Research Programmes

Etnologijos, kalbos, istorijos šaltinių elektroninis sąvadas (<i>Rasa Paukštytė-Šaknienė</i>)	187
Lietuvių tautinio identiteto raiškos būdai (<i>Vytis Čiubrinskas</i>).....	189

In Memoriam

Antanas Stravinskas (<i>Irena Seliukaitė</i>).....	191

Pratarmė

Globalaus atšilimo, ekologinių grėsmių bei politinių ir ekonominių iššūkių laikus išgyvenančiame globalizuotame šiandienos pasaulyje išryškėja stabilumo, susitelkimo prie bendražmogiškųjų bei grupinių vertybių poreikis ir aktyvėjų paieška.

Atmintis, identitetas, tradicija – šios pagrindinės mūsų žurnale nuolat gvildenamos žmonių socialinės kultūrinės raiškos sritys – atrodytų, yra būtent tie klodai, kuriuose slūgso bendriausio žmogiškojo solidarumo ir įvairiausio žmonių grupavimosi pagrindai. Atrodytų, tereikia tik nuolat ir tinkamai eksploatuoti socialinę-istorinę *atmintį*, socialinių-kultūrinių *identitetą* bei kultūrinę *tradiciją* – ir šitaip tarsi savaime išlaikytume stabilumą, atsispirtume kylančioms grėsmėms ir užsitikrintume tęstinumą.

Deja... tiriamuoju antropologo žvilgsniu peržvelgus, šių klodų „stabilumas“ tampa kvestionuojamas. Jie nė kiek ne mažiau patiria globalizuoto, sienų ir atstumų vis mažiau paisančio pasaulio iššūkius, kurių padarinys – vis didėjanti fragmentacija ir individualistinis išsisaistymas. Tad, be įprasto ir akivaizdaus *atminties, identiteto ir tradicijos* fenomenams būdingo kaitumo (procesualumo), atkreiptinas dėmesys į nepaliaujamą ginčijimąsi dėl minėtų kategorijų prasmės ir raiškos, į varžymąsi dėl jų „tikro“ ir „teisingo“ reprezentavimo bei atlikimo. Kitaip tariant, pats gyvenimas verčia imtis *atminties, identiteto ir tradicijos* konstravimo įvairovės tyrinėjimų.

Šis *Lietuvos etnologijos* numeris – akivaizdus tokios nuostatos pavyzdys. Beveik visi straipsniai gvildena *atminties-identiteto-tradicijos* kaitos ir darybos (konstravimo, perkonstravimo, rekonstravimo) trajektorijas. Pasirinkus konkrečius socialinės kultūrinės sąveikos atvejus ir juos nagrinėjant iš lyginamosios perspektyvos, išryškinamas šių fenomenų aktualusis – gyvasis, kartais akivaizdžiai konfliktiškas, simbolinės ir struktūrinės galios kupinas pradas.

Taikliausiai tai iliustruoja Šveicarijos antropologas, politinės antropologijos specialistas Christianas Giordano. Savo straipsnyje „Ginčijamos istorinės atmintys Rytų Europoje ir Pietryčių Azijoje“, analizuodamas kai kurias Baltijos ir Balkanų šalių bei Indokinijos pusiasalio memorialines vietas (istorinio paveldo objektus), jis išryškina simbolinio kapitalo ir simbolinio dominavimo faktorių svarbą praeities paminklų – kolektyvinės atminties objektų – šiandieninio panaudojimo ir įvertinimo atžvilgiu. Straipsnyje iškalbingai parodoma, kaip praeities įvykiai bei juos įamžinančios paminklinės vietos tampa ginčijamomis istorinėmis atmintimis, o jas siekiančios sutaikyti socialinės praktikos nebūtinai reiškia atminčių suvienodinimą. Anot autoriaus, jos kaip antagonistinės tiesos ir skirtingos tikrovės interpretacijos tebėra uždelsto veikimo bombos.

Atminties problematiką plėtoja Socialinių tyrimų instituto sociologė Irena Šutinienė. Ji savo straipsnyje „Socialinė atmintis ir šiuolaikinė lietuvių tapatybė“ atskleidžia, kaip, konstruojant šiuolaikinę tautinį identitetą, naudojama socialinė atmintis. Įtikinamai parodoma, kaip praeities simboliai virsta šiuolaikiškai interpretuojamomis ir įprasminamomis vertybėmis. Į pačios iškeltą klausimą – „ar praeities mitai ir atmintis dar atlieka telkiančių tautą „emocinių klijų“ vaidmenį“ – autorė atsako pabrėždama, kad šiame „atsiminimo“ ir „suvertybinimo“ procese kaip svarbiausi iškyla individualizuoti – suasmeninti – praeities simboliai ar įvaizdžiai, kurie suskaldo, desakralizuoja ir kritiškai pervertina „bendrą praeitį“ – tai, kas „šventa“, „prisimintina“. Taip subjektyviai konstruojamas individualus ar net individualistinis tautinis identitetas.

Identiteto trajektorijas etninės mažumos ir daugumos sąveikos požiūriu nagrinėja VDU antropologijos doktorantas Darius Daukšas. Jo straipsnis „Pase įrašytoji tapatybė: Lietuvos lenkų etninio/nacionalinio tapatumo trajektorijos“ – novatoriškas požiūris į etninio-nacionalinio identiteto konstravimo sampratą, iškeliantis „įdokumentinimo“ bei institucijų galios (net ir po to, kai jos liaujasi egzistavusios, pvz., Sovietų Sąjungos valstybė) svarbą. Pasitelkęs lenkų kilmės Lietuvos gyventojų pavyzdį, autorius įtikinamai parodo, kaip jų identifikacijai svarbu „priklausyti praeičiai“, tačiau ne atmintimi ar paveldu, o dokumentiškai, t. y. laikantis ankstesnės valstybės „įdokumentinimo“ ir, pvz., tautybės įrašą pase traktuojant kaip nepakeičiamą ir vos ne paveldimą identitetą. Etninio identiteto įdokumentinimas, anot autoriaus, gali būti įvairių institucinių formų ir turėti gausių pasekmių, pvz., gyventojų surašymai yra vienas populiariausių būdų „susisteminti“ (pridurčiau – ir „etnifikuoti“) visuomenę.

Dar vienas mažumos identiteto darybos, kaip daugialypio ir nepertraukiamai vykstančio etninio ir konfesinio susisaistymo proceso, atvejis analizuojamas Lietuvos istorijos instituto etnologo Žilvyčio Šaknio ir jaunesniosios jo kolegės iš VDU – Daivos Lapinskaitės straipsnyje „Lietuvos karaimai: etnis ir konfesinis tapatumas XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje“. Pasekdami istorinę karaimų bendruomenės Lietuvoje raidą, autoriai akcentuoja karaimų identiteto kultūrinio repertuaro kaitą, kuri nesuardo jų bendrosios grupinio identifikavimosi sistemos visumos. Tad bendrų šios etnokultūros simbolių reikšmių, ypač Trakų, kaip dvasinio centro, konstravimas-rekonstravimas tampa tiesioginės antiasimiliacinės laikysenos pagrindu.

Labai įdomiai *tradicijos* ašį gvildena patyręs modernių papročių tyrinėtojas, olandų etnologas Johnas Helslootas iš pagrindinio šios šalies etnologijos centro – Meertens instituto Amsterdame. Jo straipsnis, metaforiškai pavadinamas „Valentino dienos triumfas Nyderlanduose – po penkiasdešimties metų“, – puikiai dokumentuotas pavyzdys, parodantis, kaip per ritualų bei tradicijų išradimą-nuneigimą-atgaivinimą bei sukomercinimą galima atsekti žmogiškosios

kultūros tvermės ir trapumo procesus. Anot autoriaus, šiuolaikinis postmodernus individualizmas keičia *tradicijos* sampratą: nuo *tradicijos* tampa įmanoma atitolti ir laikyti ją „asmeninio pasirinkimo ar nuotaikos dalyku“.

Kiti du šio žurnalo numerio straipsniai – specifiniai: vienas – metodinis, kitas – tarpdisciplininis. Neatsitiktinai straipsnis „Naujų etnografinių lauko tyrimo būdų paieška: apklausa dviese“ parengtas svarbiausiame šalies etnologijos centre – Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriuje. Jo autorės Rasa Paukštytė-Šaknienė ir Irma Šidiškienė dalijasi savo solidžia lauko tyrimų patirtimi pristatydamos pusiau struktūruoto interviu metodo efektyvumą, kai jis atliekamas simultaniškai dviejų tyrėjų.

Jauno VU istoriko Valdemaro Klumbio straipsnis skirtas Lietuvos kultūrinio elito viešosios laikysenos sovietmečiu analizei. Panaudodamas nelengvai suderinamą dokumentinę ir žodinę istorinę medžiagą, autorius siekia parodyti konformizmo – kaip sovietmečiu įprastinės viešosios laikysenos – nevienareikšmiškumą. Per pateikiamus *neformalios grupinės diskusinės erdvės* egzistavimo viešojoje erdvėje pavyzdžius jis bando įrodyti kultūrinio elito viešosios (konformistinės) laikysenos nonkonformistinį – pasipriešinimo režimui – pradą.

Kaip įprasta, *Recenzijų ir apžvalgų* rubrikoje pristatomi naujausi leidiniai. Atkreiptinas dėmesys į vieną jų – itin profesionaliai JAV antropologės Neringos Klumbytės recenzuojamą *From Pioneers to Target Group (Nuo „civilizacijos nešėjų“ iki socialinių programų tikslinės grupės)*, skirtą nūdien vis aktualesnei – Ignalinos atominės elektrinės gyvenvietės socialinio nesaugumo – problemai. Džiugu paminėti, kad knygos autorė – Kristina Šliavaitė, prieš trejetą metų apgynusi (vadovaujant žinomam postsocializmo antropologijos specialistui Stevenui Sampsonui) socialinės antropologijos daktarą Lundo universitete, – tapo pirmąja jaunesniosios kartos antropologe, savo profesinę karjerą pasirinkusia daryti Lietuvoje.

Apibendrinamas pasakyčiau, kad tiek pastaroji, tiek ir kitos mūsų žurnalo publikacijos leidžia tikėtis, kad šis *Lietuvos etnologijos* numeris sudomins skaitytoją ir galbūt paskatins kūrybiškai atsiliepti tiek į šiuolaikinio pasaulio metamus iššūkius, tiek ir į „mokslo apie žmones“ keliamą nūdienos žmonių susisaistymo-išsisaistymo problemą.

Vytis Čiubrinskas